

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Кафедра географії та методики її навчання

Патріотичне виховання студентської молоді у процесі вивчення географічного краєзнавства

Навчально-методичний посібник
для студентів природничо-географічних факультетів

Укладач: Максютів А.О.

Умань
«Візаві»
2012

УДК 37.035.6:911(07)

ББК 74.264.3

М 17

*Видається за ухвалою Вченої ради природничо-географічного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 4 від 28 листопада 2012 року)*

Рецензенти:

О.М. Коберник - доктор педагогічних наук, професор

О.В. Браславська - доктор педагогічних наук, професор

**Патріотичне виховання студентської молоді у процесі вивчення
географічного краєзнавства : навч.-метод. посібн. / уклад. Андрій
Олексійович Максютюв – Умань : «Візаві», 2012. – 120 с.**

У посібнику розглядаються аспекти забезпечення патріотичного виховання майбутніх учителів географії та їх теоретико-методологічна підготовка до патріотичного виховання молоді у процесі географічного краєзнавства.

Патріотичне виховання студентської молоді у процесі вивчення
географічного краєзнавства
Навчально-методичний посібник для студентів природничо-географічних
факультетів

Укладач Андрій Олексійович Максютюв

ЗМІСТ

Вступ	4
Робоча програма	5
Тема 1. Патріотичне виховання: суть та завдання	18
Тема 2. Географічне краєзнавство	25
Тема 3. Місце географічного краєзнавства у шкільній освіті	34
Тема 4. Тема: Патріотичне виховання в системі географічного краєзнавства	47
Тема 5. Зміст, форми та методи патріотичного виховання в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності	56
Тема 6. Молодіжні туристсько-краєзнавчі об'єднання	67
Лабораторні роботи	80
ІНДЗ	85
Питання для самостійної роботи	86
Підсумковий тестовий контроль	87
Список використаних літературних джерел	99
Глосарій	105

ВСТУП

Надзвичайно важливе місце в національній системі освіти і виховання займає туристсько-краєзнавча діяльність, яка спрямовує свої зусилля на забезпечення потреб молоді в творчій самореалізації, здобуття нею позашкільної освіти, умінь і навичок за інтересами. Туристичні походи, краєзнавчі експедиції, екскурсії є важливими засобами формування у підростаючого покоління національної свідомості, любові до рідного краю, його природи, історико-культурної спадщини, виховання свідомих патріотів української землі.

Засвоєння основ патріотичного виховання у географічному краєзнавстві відіграє особливо важливу роль у підготовці молоді до наукового і всебічного пізнання рідного краю, а також для передачі знань, умінь і навичок майбутнім поколінням. Головним завданням є органічне поєднання навчально-виховного процесу із найактуальнішими питаннями сучасного соціально-економічного розвитку суспільства, питаннями культурно-духовного відродження України тощо. Крім того, надзвичайно важливо, щоб туристсько-краєзнавча діяльність стимулювала розвиток та формування таких цінностей: моральних, естетичних, патріотичних, керуючись якими, молода людина була б здатна об'єктивно оцінити реалії та тенденції розвитку сучасного суспільства.

Раціональна організація розумової праці, так само як і розробка науково-обґрунтованих методів, форм і засобів навчання із різних навчальних дисциплін, повинна опиратися на знання майбутніми спеціалістами основ краєзнавства і туризму. Оскільки туристсько-краєзнавча діяльність тісно перемежується із історією, географією, біологією, народознавством, екологією, фізичною культурою. Краєзнавчо-туристську підготовку майбутніх вчителів географії варто розглядати як важливу складову їхньої професійної підготовки, передбаченої навчальним планом вищого навчального закладу. Ніщо не може так облагородити внутрішній світ людини, бути джерелом наснаги до життя, як природа. Студентська молодь має змогу під час туристсько-краєзнавчих подорожей займатися пошуковою та науково-

дослідницькою роботою, яка позитивно впливає на світогляд, дозволяє бачити і пізнавати різні регіони нашої країни, формувати практичні вміння й навички.

Навчальна дисципліна складається з таких блоків: базового, який розкриває основи патріотичного виховання в географічному краєзнавстві; допоміжного, спрямованого на формування умінь й навичок, що сприяють підготовці студентів – майбутніх вчителів географії до туристсько-краєзнавчої роботи. Ці блоки згідно кредитно-трансферної системи об'єднані у відповідні змістові модулі. Розробка навчальної дисципліни передбачає опрацювання відповідної теоретико-методологічної бази та виконання лабораторних робіт. Загальна кількість годин – 54 годин. Відповідно до кредитно-трансферної системи – це 2,5 кредити ECTS. Термін підготовки – один рік (1 семестр). Співвідношення кількості аудиторних занять та індивідуальної і самостійної роботи в програмах може становити 50% до 50%; 60% до 40%; 40% до 60% залежно від змісту навчального курсу. Оцінювання студентів здійснюється за всіма видами аудиторної і позааудиторної роботи за відповідною шкалою оцінювання знань, умінь і навичок студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / Ред. О. В. Сухомлинська. – К. : Вид-во АПН України, 1997. – С. 8-11.
2. Бойко О. Д. Історія України : навчальний посібник / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2006. – 687 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – С. 174-181.
4. Виховання // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусель. – К. : Ірпінь ; ВТФ „Перун”, 2001. – С. 118.

5. Виховання // Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – С. 53.
6. Виховання // Новий тлумачний словник української мови : В 4 т. / укл. Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 1. – С. 375.
7. Вишневський О. І. Система вартостей і стратегія виховання / О. І. Вишневський // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / Ред. О. В. Сухомлинська. – К. : Вид-во АПН України, 1997. – С. 35-39.
8. Воронков О. Про туризм у шкільній освіті й вихованні / Олександр Воронков // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2005. - № 20 (409). – С. 18-22.
9. Воспитание // Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 22-е изд., стер. – М. : Русский язык, 1990. – С. 102.
10. Воспитание // Педагогическая энциклопедия : В 4 т. / под ред. И. А. Каирова, Ф. Н. Петрова. – М. : Советская энциклопедия, 1964. – Т. 1. – С. 384.
11. Воспитывать // Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 22-е изд., стер. – М. : Русский язык, 1990. – С. 102.
12. Воспитывать // Словарь русского языка : В 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. И доп. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 1. – С. 215.
13. Даль В. Воспитывать / Владимир Даль // Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. – М. : Русский язык, 1989. – Т. 1. – С. 24.
14. Даль В. Патриотъ / Владимир Даль // Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. – М. : Русский язык, 1990. – Т. 3. – С. 24.
15. Діалоги про виховання : книга для батьків / Укл. О. Г. Свердлова ; редкол. В. М. Столетов [та ін.]. – К. : Радянська школа, 1985. – 302 с.
16. Дем'янчук Г. С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г. С. Дем'янчук, Б. Г. Дем'янчук, А. Г. Дем'янчук. – К. : Вид. центр „Просвіта”, 2006. – 293 с.
17. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”) // Освіта. – 1993. - № 44-46.
18. Закон України „Про загальну середню освіту”
19. Закон України „Про освіту”. – К. : Генеза, 1996. – 36 с.

20. Захаров С. Функції, етапи, стадії географічного краєзнавства / Сергій Захаров // Географія та основи економіки в школі. – 1999. – № 3. – С. 38.
21. Жарський Є. Українська Виховна Система : нарис педагогіки / Є. Жарський // Шкільна Рада УККА; Університет Українознавства НТШ. – С. 125-126.
22. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина : психолого-педагогічний і народознавчий аспекти / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 249 с.
23. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
24. Концепція національної системи освіти // Учитель. – 1999. - № 11-12. – С. 30-35.
25. Корнєєв О. Розвиток географічного краєзнавства в Україні (кінець XIX – початок XX століття) / Олександр Корнєєв // Географія та основи економіки в школі. – 2005. – № 3. – С. 42-45.
26. Костриця М. Становлення організаційних форм українського географічного краєзнавства / Микола Костриця // Географія та основи економіки в школі. – 2005. – № 3. – С. 39-42.
27. Краєзнавство // Енциклопедія українознавства. – Париж ; Нью-Йорк, 1959. – Т. 3. – С. 1159.
28. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : навчальний посібник / М. П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 190 с.
29. Круль В. П. Краєзнавство: історична географія / В. П. Круль. – Чернівці : ЧДУ, 1999. – 107 с.
30. Кузь В. Г. Основи національного виховання : концептуальні положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик. – Умань : Христинівська районна друкарня, 1993. – 108 с.
31. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447 с.
32. Куліш П. О. Твори : В 2 т. / П. О. Куліш. – К., 1989. – Т. 2. – С. 476.

33. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – 2-е вид. – К. : Гранма, 1999. – 348 с.
34. Наровлянський О. Д. Шкільний туризм / О. Д. Наровлянський, М. Д. Наровлянська, В. О. Пустовіт. – К. : Шкільний світ, 2009. – 128 с.
35. Національна система виховання : концепція / Міністерство народної освіти України. – К. : Либідь, 1991. – 28 с.
36. Нестеренко Т. С. Формування морального становлення громадянина України / Т. С. Нестеренко // Позакласний час : досвід національно-патріотичного виховання учнів. – 2006. – № 1-2. – С. 2-4.
37. Обозний В. В. Краєзнавство : навчальний посібник-практикум / В. В. Обозний. – К. : ТОВ „Міжнародна фінансова агенція”, 1997. – 265 с.
38. Організація туристичних походів з учнівською та студентською молоддю / укл. В. П. Комар. – Умань, 2004. – 78с.
39. Патріот // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусель. – К. : Ірпінь ; ВТФ „Перун”, 2001. – 711 с.
40. Патріот // Новий тлумачний словник української мови : В 4 т. / укл. Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 3. – С. 223.
41. Патриот // Словарь русского языка : В 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. И доп. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 3. – С. 32-33.
42. Патріот // Словник іншомовних слів ; за ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – С. 507.
43. Патріотизм // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусель. – К. : Ірпінь ; ВТФ „Перун”, 2001. – С. 711.
44. Патріотизм // Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – С. 249.
45. Патріотизм // Новий тлумачний словник української мови : В 4 т. / укл. Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 3. – С. 223.
46. Патриотизм // Словарь русского языка : В 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. И доп. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 3. – С. 33.

47. Патріотизм // Словник іншомовних слів ; за ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – С. 507.
48. Патріотизм // Філософський словник ; за ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдіна. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1964. – С. 326.
49. Патриот, патриотизм, патриотический // Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 22-е изд., стер. – М. : Русский язык, 1990. – С. 494.
50. Патріотичний // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусель. – К. : Ірпінь ; ВТФ „Перун”, 2001. – С. 711.
51. Патриотический // Словарь русского языка : В 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. И доп. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 3. – С. 33.
52. Патріотичний // Словник іншомовних слів ; за ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – С. 507.
53. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : навчальний посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський ; за ред. Ф. Д. Заставного. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
54. Причепій Є. М. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К. : Академвидав, 2005. – 591 с.
55. Русова С. Вибрані педагогічні твори : У 2 кн. / Софія Русова. – Кн.1 ; за ред. Є. І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997. – С. 83-85.
56. Русова С. Нова школа : вибр. пед. твори / Софія Русова. – К., 1996. – 210 с.
57. Сиротенко А. Й. Виховний потенціал географічного краєзнавства та дитячого туризму / А. Й. Сиротенко // Географія. – 2005. - № 6 (34). – С. 2-3.
58. Соловей М. В. Шкільна географія і краєзнавство у педагогічній спадщині Софії Русової / М. В. Соловей // Географія та основи економіки в школі. – 2001. - № 1. – С. 33-34.

59. Стельмахович М. Г. Українська національна школа і народна педагогіка / М. Г. Стельмахович // Початкова школа. – 1992. - № 7-8. – С. 3-6.
60. Сухомлинська О. Виховання / О. Сухомлинська // Педагогічний словник ; за ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 85.
61. Тімець О. В. Організація краєзнавчо-туристської роботи з учнівською та студентською молоддю / О. В. Тімець, В. П. Комар. – Умань : Алмі, 2005. – 194 с.
62. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : В 2 т. / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983. – Т. 1. – С. 43-104.
63. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 542 с.
64. Ярмаченко М. Патріотизм / М. Ярмаченко // Педагогічний словник ; за ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 356.
65. Орієнтовані навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / За заг. ред. Ю. В. Штангея. – К. : ІЗМН, 1996. – 368 с.
66. Програма для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів / За заг. ред. Д. Г. Омельченко. – К. : ІЗМН, 1996. – 122 с.
67. Навчальні програми з фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін : навчальні програми / Укладач О. В. Тімець. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2010 – 256 с.
68. Навчальна програми польтових практик з фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін : навчальні програми / Укладач О. В. Тімець. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2010. – 144 с.
69. Тімець О. В. Краєзнавство і туризм : навчальний посібник-практикум. – Умань : Візаві, 2005. – 104 с.
70. Кирилюк Л. М. Основи шкільного туризму : робоча програма / Л. М. Кирилюк. – Вінниця , 2011. – 6.
71. Жигунова Н. Б. Краєзнавство і туризм : програма навчального курсу (за вимогами кредитно-модульної системи) / Н. Б. Жигунова. – КДПУ, 2010. – 15 с.

ГЛОСАРІЙ

ВИХОВАННЯ – це дія за значенням виховувати, виховати; сукупність знань, культурних навиків, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання; турбуватися про матеріальні та духовні потреби неповнолітнього; навчати, наставляти його в усьому, що є необхідним для життя; навички поведінки, які прищеплені родиною, середовищем і які проявляються у суспільному житті; виростити, впливаючи на духовний і фізичний розвиток, давши освіту, навчивши правилам поведінки; шляхом систематичного впливу сформувати характер, навички; привити, що-небудь кому-небудь; дія за значенням дієслова виховувати; навички поведінки, які прищеплені родиною, школою, середовищем і які проявляються як в суспільному, так і в особистому житті. У педагогічних виданнях виховання розглядається як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів; це сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства.

ЕКСКУРСІЯ – а) процес наочного сприйняття довкілля, особливостей природи, сучасних та історичних об'єктів, елементів побуту, визначних місць певного міста або регіону; б) тематичний маршрут з метою відвідання визначних місць, певних об'єктів та місцевостей. Екскурсія має свої ознаки (елементи): тривалість у часті (від однієї академічної години до однієї доби); наявність екскурсантів (групи або окремих особистостей); наявність екскурсовода, що проводить екскурсії; показ екскурсійних об'єктів, первинність глядацьких вражень; пересування учасників екскурсії за укладеним маршрутом; цілеспрямованість показу об'єктів, розповіді екскурсовода; наявність певної теми.

ТУРИСТСЬКА ЕКСПЕДИЦІЯ – туристські ініціативні заходи з метою комплексного вивчення тих чи тих районів, випробування туристського спорядження. Туристська експедиція проводиться в областях, краях та різних

районах країни відповідно до затвердженого плану. Мета туристичних експедицій – планомірне вивчення та послідовне освоєння перспективних для самодіяльного туризму районів, трас, маршрутів; уточнення класифікацій подорожей; освоєння та маркування трас маршрутів у районах масового потоку туристів; випробування в похідних умовах зразків туристського інвентарю; розробка рекомендацій з дотримання туристськими групами правил охорони природних багатств, пожежної безпеки тощо. Склад основної експедиційної групи комплектується в кількості не більше 12 осіб з числа туристів, що ведуть активну роботу з організації самодіяльного туризму.

ЗАСОБИ ТУРИЗМУ: а) способи організації туристської діяльності: програма, послуги, поїздка, маршрут, похід, подорож, екскурсія; б) способи пересування або транспортного обслуговування і доставки: обмін, туристська акція, туристський транспорт; в) способи туристського обслуговування: розміщення, харчування, надання додаткових послуг.

ТУРИСТСЬКІ ЗМАГАННЯ – комплексний туристський захід, який проводиться з метою виявлення та передачі передового методичного та технічного туристського досвіду, підвищення безпеки туристів у походах. Туристські змагання проводяться з техніки певного виду туризму (напр., змагання з техніки гірського, лижного туризму, туристські раллі змагання між групами школярів-туристів тощо).

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКСКУРСІЙ – в основі класифікації лежить розподіл їх згідно з такими критеріями: змістом, складом учасників, місцем проведення, засобами пересування, формою проведення. За змістом екскурсії поділяються на оглядові (багатопланові), тематичні. Оглядові екскурсії, як правило, багатотемні. В оглядових екскурсіях дається загальне уявлення про місто, край, область республіку, державу в цілому. Будується така екскурсія на показі найрізноманітніших об'єктів: пам'яток історії і культури, будинків і природних об'єктів, місць знаменних подій, елементів благоустрою міста, промислових і сільськогосподарських підприємств. Тематична екскурсія присвячена розкриттю однієї теми. Якщо це історична екскурсія, то в її основу покладено

одну значну подію або декілька подій, об'єднаних однією темою, іноді досить тривалого періоду часу. Якщо це екскурсія на географічну тему, то предметом вивчення можуть стати найцікавіші географічні об'єкти, розташовані на вулицях міста і його околицях. Тематичні екскурсії підрозділяються на шість груп: історичні, виробничі, природознавчі, мистецькі, літературні, архітектурно-містобудівні. За змістом історичні екскурсії поділяються на такі основні підгрупи: історико-краєзнавчі (наприклад, "Історія виникнення міста Умані", і т.д.); археологічні; етнографічні; військово-історичні.

ТУРИСТИЧНИЙ КЛУБ – форма організації туристської роботи на підприємстві, в організації, навчальному закладі. Створюється за умови залучення в регулярні заняття туризмом не менше 30 осіб. Туристичний клуб – громадський туристський орган, що працює під безпосереднім керівництвом Ради з туризму й екскурсій туристсько-екскурсійного підприємства за активної участі профспілкових, фізкультурних та ін. громадських організацій міста (району). Керівний орган К.т. – рада, що формується з представників туристських секцій, підприємств, об'єднань і т.д. Організує масову та навчально-методичну роботу з туристськими кадрами.

ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО – вивчення гідрологічних, геологічних, метеорологічних особливостей рідного краю, природно-територіального комплексу та інших географічних особливостей у межах певної місцевості.

БІОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО - ознайомлення з конкретними представниками місцевої флори і фауни, їхніми особливостями, значенням у господарській діяльності, ознайомлення з місцевими біогеоценозами, застосуванням біологічної науки в господарстві, лісництві, вивчення методики проведення спостережень за природою, проведення дослідів, збору колекцій, ботанічного і зоологічного матеріалу.

ЕТНОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО – вивчення етнічних груп і масивів, які є на території рідного краю, історії їх заселення і розвитку, духовної

культури, віросповідання народу, національних звичаїв і традицій, а головне – їх фіксація та продовження існування.

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ КРАЄЗНАВСТВО – покликане зберегти кращі народні зразки творів мистецтва, народну музику, вірші, легенди, оповідання і передати їх майбутнім поколінням засобами художньої самодіяльності, стимулюванням фольклорно-етнографічних ансамблів, проведенням вечорниць і народних ігор, заохоченням літературної творчості молоді.

ГОСПОДАРЧЕ КРАЄЗНАВСТВО – вивчення населених пунктів (економіко-географічні особливості), дослідження промислових підприємств (історико-географічний розвиток, фактори, під впливом яких вони виникли, забезпеченість сировиною і паливом, трудовими ресурсами), ознайомлення з сільськогосподарськими підприємствами (економіко-географічна характеристика господарства), дослідження рослинництва, тваринництва та ін.

ЕКОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО – покликане поглибити усвідомлення кожною людиною загострення екологічної проблеми, формувати відповідальність за збереження і примноження, розумне використання природних ресурсів.

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ІСТОРИЧНЕ – ілюстрування історичних знань на прикладі історії краю, передача знань про окремий історичний факт, подію, історію краю майбутнім поколінням.

ШКІЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО – освітньо-виховна робота учнів під керівництвом учителя, яка полягає у всебічному вивченні на уроках, в позакласній і позашкільній роботі частини країни (області, району, міста тощо). Основним завданням є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, навчально-виховною і практичною метою.

ОБ'ЄКТ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ – навколишнє середовище, демографічний склад населення, господарство, історія рідного краю на тлі

загального перебігу подій в Україні, що відображається в природних, архітектурних об'єктах, літературних, мистецьких творах.

РІДНИЙ КРАЙ – це певна частина країни, місто чи село, інше поселення, де довгий час проживає людина; географічний чи історичний об'єкт, що в процесі життєдіяльності став для людини рідним. При цьому всі факти, явища і процеси, які вивчаються, прослідковуються в даному краї в комплексі, тобто в усіх їх причинно-наслідкових зв'язках.

КРАЄЗНАВСТВО – слід розглядати як усебічне вивчення рідного краю, накопичення досвіду емоційно позитивного ставлення та активного дослідження певної території, яке сприяє моральному, фізичному, трудовому, естетичному, екологічному вихованню особистості, розширює кругозір і розвиває пізнавальні інтереси карєзнавців, допомагає забезпечити необхідний зв'язок глобальних, національних і регіональних аспектів у вивченні сучасного розвитку краю. Крім того, використання краєзнавчого матеріалу у викладанні допомагає кращому засвоєнню навчальних предметів та сприяє практичному застосуванню набутих знань.

МАРШРУТ – заздалегідь спланована траса пересування туристів, що включає відвідання ряду міст та об'єктів з визначенням засобів транспортування між ними.

МАРШРУТ ВИХІДНОГО ДНЯ – а) шлях проходження туристів з туристсько-екскурсійною метою у вихідний день або в кінці робочого тижня; б) незначні за відстанню (5-25 км) і складністю одно – і дводенні туристські походи й екскурсії, покликані дати туристу або екскурсанту уявлення про навички, необхідні кожному для успішного просування та орієнтування на місцевості, про організацію відпочинку і харчування в похідних умовах.

МАРШРУТ ЕКСКУРСІЇ – оптимальний шлях проходження екскурсійної групи. Вимога: логічна послідовність об'єктів; забезпечення екскурсійного показу. У практиці екскурсійних закладів існують три принципи побудови Маршрут екскурсії: хронологічний, тематичний і тематико-хронологічний. Прикладом застосування хронологічного принципу побудови Маршрут

екскурсії можуть служити екскурсії, присвячені життю та діяльності видатних людей міста.

МАРШРУТ ЗАМКНЕНИЙ – туристська подорож з використанням для перевезення туристів одного виду транспорту.

МАРШРУТ КІЛЬЦЕВИЙ – шлях проходження, що розпочинається і закінчується в одному пункті.

МАРШРУТ КОМБІНОВАНИЙ – тур, що об'єднує у програмі обслуговування елементи тематичних, похідних і фізкультурно-оздоровчих маршрутів.

МАРШРУТ ЛІНІЙНИЙ – шлях проходження, початок і закінчення якого відбуваються в різних пунктах. Цей маршрут проходить через ряд туристських баз, розташованих у різних районах.

МАРШРУТ РАДІАЛЬНИЙ – шлях проходження, під час якого турист перебуває на туристській базі (в готелі) і реалізує програму походів або екскурсій з одного туристського центру (баз). Цей маршрут, як правило, визначений туристською путівкою і передбачає комплексне обслуговування туристів.

ПІДГОТОВКА ЕКСКУРСІЇ – етап добору і формування тексту та змісту екскурсії. Ведеться за двома основними напрямками: а) розробка нової теми екскурсії; б) підготовка екскурсовода до проведення екскурсії. Підготовка має два основні етапи: а) попередня робота – підбір матеріалів для майбутньої екскурсії, їх вивчення, добір об'єктів, на яких буде побудовано екскурсію. в) безпосередня розробка самої екскурсії: упорядкування екскурсійного маршруту, опрацювання фактичного матеріалу; робота над змістом екскурсії, її основною частиною, що складається з підтем і декількох основних питань, які входять до кожної з них: написання контрольного тексту; робота над методикою проведення екскурсій; вибір найбільш ефективних методичних прийомів показу і розповіді під час проведення екскурсії; підготовка методичної розробки нової екскурсії.

ПОЛЬОВІ ЗАНЯТТЯ – заняття, що проводяться на шкільній ділянці, а також в ході одноденних екскурсій, в походах і подорожах. Польові (позакласні) заняття дають можливість учням набувати особистого досвіду поза стінами класу або аудиторії, спостерігаючи та фіксуючи явища довкілля. Їхні результати дають матеріал для самостійного аналізу та власних висновків, сприяють вмінню вирішувати проблеми та приймати рішення, вчать спілкуванню, розвивають якості лідера та прищеплюють навички колективної роботи.

ПРИРОДООХОРОННА РОБОТА В ТУРИЗМІ – обов’язкова цілеспрямована діяльність туристсько-екскурсійних підприємств в галузі екологічного виховання, охорони об’єктів ландшафту, їхньої рекультивації і відновлення з використанням специфічних засобів та методів туризму і екскурсій. За методами проведення можна виділити три типи природоохоронних заходів: навчально-виховні, конструктивні, організаційні.

1. Навчально-виховні заходи – масова роз’яснювальна робота, виховання та набуття через туризм і екскурсії природоохоронних знань, навичок та вмінь.

2. Конструктивні заходи включають три підтипи: спрямовані на безпосередню охорону природи, на її відновлення та розвиток ресурсної бази.

3. Організаційні природоохоронні заходи – планування, управління, технологія, контроль, підготовка кадрів, формування активу, методика, науково-дослідна робота в галузі охорони природи.

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ЕКСКУРСІЙ – документ, що визначає технологію застосування методичних прийомів у відповідності з особливостями екскурсійного маршруту. Включає такі елементи екскурсії: маршрут, зупинки, об’єкт показу, тривалість, назва підтем та перелік основних питань, організаційні вказівки, методичні вказівки.

ТУРИСТСЬКА СЕКЦІЯ – первинна ланка організації громадської туристської діяльності. Створюється при колективах підприємств, установ, навчальних закладів. Основні функції: залучення населення до туризму та

галузей фізичної культури; організація походів вихідного дня й тривалих подорожей; організація туристських змагань; підготовка туристських громадських кадрів та активу краєзнавців, спортсменів; правильне використання туристського інвентарю та спорядження, асигнувань, що виділяються на туристську роботу, тощо.

СПЕЛЕОТУРИЗМ – спеціальні категорійні туристські походи, які передбачають проходження маршрутів по печерах та карстових порожнинах під землею. Райони знаходження печер, найбільш цікавих з точки зору спелеотуристського освоєння: Крим, Кавказ, Придніпровське Поділля, Середня Азія.

СТАНЦІЯ ЮНИХ ТУРИСТІВ – здійснює організаційно-методичне керівництво та практичні заходи з розвитку туристсько-екскурсійної та краєзнавчої діяльності школярів за місцем їхнього проживання та навчання.

ТУРИЗМ – тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без заняття оплачуваною діяльністю.

Туризм – форма розумового та фізичного виховання, що реалізується через гуманітарно-соціальні функції туризму.

Туризм – популярна форма організації відпочинку, проведення дозвілля, пізнання рідного краю, навколишнього середовища, знайомства з історією, культурою й традиціями певної країни.

Туризм – галузь господарства з обслуговування людей, які тимчасово перебувають поза місцем свого постійного проживання.

Туризм здійснює активний вплив на економіку регіону, де розвивається, на його соціальний та гуманітарний розвиток.

ВЕЛОСИПЕДНИЙ ТУРИЗМ – походи, які передбачають проходження маршрутів на велосипеді. Траси для такого туризму можуть бути в будь-яких районах: на рівнинах, у передгір'ях, через гірські перевали; використовує шосейні, польові дороги, стежки. Оптимальний час для такого туризму – кінець весни, літо, початок осені.

ГІРСЬКИЙ ТУРИЗМ – походи, що передбачають проходження маршрутів пішки по гірській місцевості, подолання перевалів вище 3000-3500м, проходження скелястих ділянок, крутих схилів, льодовиків, гірських річок. Оптимальний час проведення – літо. Спорядження – льодоруби, високогірні черевики, скельні гачки, мотузки. Заняття таким туризмом вимагають хорошої фізичної та технічної підготовки, знання психології спілкування в малих групах тощо.

ГРУПОВИЙ ТУРИЗМ – форма організації туристської подорожі людей, об'єднаних бажанням і можливістю спільної подорожі за конкретним маршрутом або з метою отримання програмного обслуговування, задоволення колективного інтересу до об'єкта відвідання. Під час подорожі виникає тимчасовий колектив. Туризм груповий - переважна форма організації поїздок за маршрутами та програмами соціального й молодіжного туризму. Реалізуються значні можливості отримання пільг та знижок. Так, знижки на обслуговування груп надають підприємства розміщення, різні види підприємств транспортного обслуговування, заклади культури, профспілки.

ЕКСКУРСІЙНИЙ ТУРИЗМ – вид туризму, що включає подорожі з пізнавальною метою. Для туризму екскурсійного характерним є поїздки як на груповій, так і на індивідуальній основі. Пізнавальна подорож може передувати відпочинку на курорті або під час відпочинку туристи можуть здійснювати екскурсії, в тому числі й до інших міст і навіть інших країн.

Характерною рисою пізнавальних екскурсій є тенденція здійснення їх на далекі відстані з відвіданням за одну подорож відразу кількох країн. Поряд із значним обсягом авіап перевезень помітне зростання популярності у туристів автобусних подорожей, поїздок на залізничному транспорті, річкових та морських круїзів. Одним із різновидів пізнавальних подорожей є автомобільний туризм, що надає туристам більші можливості ознайомлення з країною.

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ – важливий напрямок міжнародного співробітництва, що базується на почуттях поваги до національної культури, та історії кожного народу та основних інтересів кожної держави; сфера розвитку

взаєморозуміння між народами та знайомства з досягненнями інших країн в різних галузях: економічній, соціальній, культурній, науково-технічній тощо.

МОЛОДІЖНИЙ ТУРИЗМ – один із видів туристської діяльності юнацтва та підлітків, що реалізується як у рамках національних кордонів, так і на релігійному і світовому рівнях.

НЕОРГАНІЗОВАНИЙ ТУРИЗМ – спонтанні поїздки туристів, як правило, організовані самими туристами без участі організації-посередника, туристського клубу або секції.

ПАТРИОТ – це людина, яка любить свою батьківщину, йде на подвиг за неї, віддана своєму народові, його найкращим демократичним і революційним традиціям; це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові; це готовність для них йти на жертви й подвиги; той, хто любить вітчизну, турбується про її процвітання; людина, проникнута патріотизмом; людина, віддана інтересам певної справи, сильно прив'язана до чого-небудь, це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, вітчизні.

ПАТРИОТИЗМ – це любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, гордість за свій народ, прагнення захистити надбання народу, продовжити збагачення загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей; діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів діалектично пов'язана з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю; любов до вітчизни; одне з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками і тисячоліттями; любов до батьківщини, до свого народу, відповідальність за долю вітчизни, готовність служити її інтересам; явище соціально-історичне і має в різні епохи різний соціальний і класовий зміст; любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них йти на жертви й подвиги; відданість і любов до своєї Батьківщини, свого народу; одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм – це взаємопов'язана сукупність етичних відчуттів і рис поведінки, що включає любов до Батьківщини, активну працю на благо

Батьківщини, проходження і збільшення трудових традицій народу, дбайливе ставлення до історичних пам'яток і звичаїв рідної країни, любов до рідних місць, прагнення до зміцнення честі і гідності Батьківщини, готовність і вміння захищати її, військову хоробрість, мужність і самовідданість, братерство і дружбу народів, нетерпимість до расової і національної неприязні, пошану звичаїв і культури інших країн і народів, прагнення до співпраці з ними.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – це складова загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури; це складова частина загального виховного процесу; систематична і цілеспрямована діяльність органів державної влади і громадських організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків; це виховання громадянина – патріота України, готового самовіддано розбудувувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, який знає свої права і обов'язки, цивілізовано відстоює їх, сприяє єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність вищих навчальних закладів та інших організацій, соціальних інституцій, яка спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння її становленню як правової, демократичної, суверенної держави.

ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ – передбачає формування у студентів національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

ПРИНЦИП КУЛЬТУРОВІДПОВІДНОСТІ – розглядає виховання як культуру творчий процес, спрямований на формування базової культури особистості, базуючись на набутому морально-етичному досвіді людства.

ПРИНЦИП ГУМАНІЗАЦІЇ – зосереджує увагу на особистості як вищій цінності. Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії передбачає, що учасники виховного процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції.

ПРИНЦИП ЦІЛІСНОСТІ – виховання організовується як системний педагогічний процес, спрямований на гармонійний та всебічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу, передбачає забезпечення наступності напрямів та етапів виховної роботи.

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП – вимагає орієнтації виховного процесу на вищі морально-духовні досягнення і потенційні можливості особистості, створення умов для досягнення нею життєвого успіху, розвиток індивідуальних здібностей.

ПРИНЦИП ОСОБИСТОЇ ОРІЄНТАЦІЇ – означає, що загальні закони психологічного розвитку проявляються у кожній людині своєрідно і неповторно.

ПРИНЦИП ЖИТТЕВОЇ ТВОРЧОСТІ – передбачає становлення особистості як творця свого життя, який здатний приймати особисті рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити і активно діяти, постійно самовдосконалюватися, адекватно і мобільно реагувати на соціальні зміни.

ПРИНЦИП СВІДОМОСТІ І АКТИВНОСТІ – в його основі лежить така установка виховання майбутніх учителів – необхідність підготовки свідомих і

активних громадян держави шляхом формування глибоких і самостійно осмислених знань, набутих напруженою власною розумовою діяльністю.

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОГО – спрямований на формування національної свідомості, виховання любові до рідної землі і свого народу; оволодіння українською мовою, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну; оволодіння надбаннями світової культури.

ПРИНЦИП ГУМАНІЗАЦІЇ – означає, що вихователь зосереджує увагу на вихованці як найвищій цінності, враховує його вікові та індивідуальні особливості й можливості, спонукає до самостійності, задовольняє його базові потреби, виробляє індивідуальну програму його розвитку, стимулює свідому ставлення до своєї поведінки, діяльності патріотичних цінностей

ПІШОХІДНИЙ ТУРИЗМ – участь у походах, маршрути яких проходять по рівнині або в передгір'ях, невисоких горах (орієнтовно до 3000 м), практично в будь-яких районах. Спосіб пересування – пішки. Оптимальний час – літо та початок осені. Характерні перепони – болота, лісові чагарники, річки тощо. Проходження піших ділянок характерне практично для всіх видів туризму.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИЗМ – туристська діяльність, характерна для конкретного регіону – сукупності країн або територій з однотипними умовами розвитку туризму та однаковим рівнем туристського освоєння.

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ – туризм з метою відпочинку, оздоровлення та лікування; відновлення і розвитку фізичних, психічних та емоціональних сил. Цей вид туризму для деяких держав є найбільш масовим. Для нього характерні: значна тривалість подорожі, менша кількість місць, передбачених маршрутом і, відповідно, тривале перебування в одному місці. Особливість масових поїздок на відпочинок полягає в широкому використанні авіаційного транспорту і передусім чартерних рейсів. При поїздках на відпочинок високим є попит на розміщення у двомісних номерах.

СІМЕЙНИЙ ТУРИЗМ – форма організації поїздок людей, пов'язаних родинними зв'язками. Значним попитом у туристів, які подорожують сім'ями, користуються авто тури, водні та автотранспортні подорожі, чартерні та круїзні перевезення, комбіновані подорожі.

СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ТУРИЗМ – туристська діяльність, покликана реалізувати специфічні запити людей під час подорожі, відвідання об'єктів туризму. Окремі види туризму спеціалізованого – конгресовий, науковий, молодіжний, професійний, діловий, бальнеологічний, шкільний, сімейний тощо. Як правило, цей вид туризму використовується для вивчення стану проблем, ознайомлення з досвідом роботи та трудовою діяльністю, задоволення допитливості та ін. цілей. Частка спеціалізованих туристських обмінів щорічно зростає.

ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА – це цілісна, нерозривна і відкрита система, яка функціонує у світі тривимірних моделей: простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство), соціум (соціальне краєзнавство); синтетичне вивчення будь-якої виразної і виділеної за адміністративними ознаками невеликої території; сукупність інформацій про якусь країну з погляду географії, природи, історії, етнографії, народного господарства; вивчення якоїсь невеликої території з вищеподаних поглядів, звично місцевим населенням; комплекс наукових дисциплін, різних за змістом та методами дослідження, але таких, що ведуть до єдиної мети – наукового і всебічного пізнання краю; це комплексне, наукове і всебічне вивчення певної території; популяризація і використання цього пізнання з метою наближення життя до науки; це засіб навчання і виховання національно свідомих громадян.

ТУРИСТ (мандрівник) – особа, яка здійснює подорож у межах своєї країни або в іншу країну з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на термін від 24 годин до шести місяців без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін.

ТУРИСТСЬКЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ – галузь теорії та практики, пов'язана з пошуком оптимальних видів використання природних ресурсів з туристською метою. Туризм як галузь господарства займає особливе місце в групі галузей, що мають чітко виражену орієнтацію на використання природних ресурсів. Споживання туристських ресурсів відбувається у місцях їхньої локалізації і не супроводжується їхнім “вилученням”; туризм, як правило, є піонером у використанні природних ресурсів, першим залучає до господарського обігу комплекси, які раніше не використовувались: високі гори, екзотичні та унікальні ландшафти, печери, водоспади тощо. На відміну від інших галузей, туризм не супроводжується вилученням природних ресурсів та їхньою подальшою обробкою; він використовує природний комплекс (ландшафт) в цілому. Туризм як багатоцільовий вид природокористування задовольняє вимоги різних соціально-демографічних груп населення; пред'являє різноманітні вимоги до природних комплексів. Туризм вдало поєднується з іншими видами природокористування – сільським господарством (аграрні парки), лісовим господарством (природні парки), рибальством (аквапарки), охороною природи (національні парки).

ФУНКЦІЇ ТУРИЗМУ:

Виховна. Кожна туристська подорож надає молодій людині певного досвіду терплячого долавання незручностей, виховує любов і повагу до людей, до рідного краю, учить з повагою ставитися до традицій, вірувань, світогляду інших народів, формує відчуття колективізму, моральних та етичних цінностей;

Розвивальна. Відбувається розвиток пізнавальної активності, формування світогляду, забезпечення можливості адекватного самопізнання, озброєння комунікативними навичками і вміннями; поповнення та закріплення знань з питань краєзнавства, природознавства, топографії, географії; знайомство з культурою й традиціями країн і народів світу тощо;

Пізнавальна. Функція, яка полягає в пізнанні світу, накопиченні досвіду, формуванні світогляду кожного мандрівника. Здійснюючи похід чи екскурсію по рідному краю, юні краєзнавці отримують знання про географічні, історичні,

екологічні та інші особливості довкілля. Вчаться зберігати їх для наступних поколінь. Усе це сприяє розвитку науки, культури, мистецтва та інших галузей людського суспільства.

Спортивна – створення бази загальної фізичної підготовки, спеціальна підготовка з туристської техніки, досягнення максимальних результатів у туризмі.

Соціалізуюча. Відбувається оволодіння навичками взаємодії з іншими людьми, правилами поведінки в колективі.

Рекреаційна. Туристські подорожі сприяють поліпшенню фізичного і психічного здоров'я юних дослідників, дарують нові враження [69].